

Navnorðaavleiðslur

1. Inngangur

Ætlanin við hesi stuttu greinini er at geva eitt yvirlit yvir navnorðaavleiðslur í føroyskum.

Í morfologi verður millum annað skilt ímillum **bending** og **avleiðslu**. Stutt kann sigast, at ein avleiðsla ger eitt nýtt orð sum: **stórur** => **stórleiki**. Avleiðslueftirskoytið er **-leik**, og tá ið tað verður lagt aftur at lýsingaorðinum **stór-**, fær mann eitt nýtt orð **stórleiki**. Her skal stutt viðmerkjast, at **-i** er bendingarendingin.

Greinin er í høvuðsheitinum í trimum: fyrst koma kallkynsavleiðslurnar, síðani kvennkynsavleiðslurnar og síðst hvørkikynsavleiðslurnar.

2. Kallkynsavleiðslur

Eitt virkið eftirfesti í føroyskum er **-ar**. Tað er í nomen agentis orðum sum **at renna** => **rennari**. Hesi navnorð eru leidd av einum sagnorði og hava okkurt við sagnorðagerðina at gera. Um bendingina av nomen agentis orðum í føroyskum málførum síggj Weyhe (1991).

Ein onnur avleiðsla í kallkyni er ein nullavleiðsla sum í **at fara** => **fari**. Hetta er ein nullavleiðsla, tí einki avleiðslueftirskoyti er at síggja. Her hava vit bara bendingarendingina **-i**. Morfologiskt er talan um **far-Ø-i**.

Í kallkyni eru hesar avleiðslurnar:

- (1) Nomen agentis avleiðslan **-ar** sum í **at renna** => **renn-ar-i**.
- (2) Nullavleiðsla sum í **at fara** => **far-Ø-i**.
- (3) Avleiðslan **-(l/n)ing** sum í **býttur** => **býttlingi**.
- (4) Avleiðsla frá hástigi: **ovast** => **ovast-Ø-i**.
- (5) Avleiðslan **-d** sum í **trettan** => **trettan-d-i**.
- (6) Avleiðslan **-að** [av] sum í **javn-að-ur**.
- (7) Avleiðslan **-ang** sum í **hun-ang-ur**.

2.1. Nomen agentis

Nomen agentis orð í føroyskum eru leidd av sagnorðum. Hetta geldur eisini í hinum norðurlandamálunum og germanskum. Eftirfestið er lænt úr latíni **-arius** (PEO). Í føroyskum er formurin **-ar** og endingin er **-i** sum í **at renna** => **renn-ar-i**. Eftirfestið svarar til **-er** í donskum og enskum.

Tann vanligasta bendingin í talumáli er sum niðanfyri, men síggj Weyhe (1991), har bygdarmál eru viðgjørd.

	Nomen agentis	Veikt bent navnorð
	rennari	granni
Eintal:		
Hvørf.	renn-ar-i	grann-i
Hvønnf.	renn-ar-a	grann-a
Hvørtjumf.	renn-ar-a	grann-a
Fleirtal:		
Hvørf.	renn-ar-ir	grann-ar
Hvønnf.	renn-ar-ir	grann-ar
Hvørtjumf.	renn-ar-um	grann-um

Klípið í eintali **-a**, klípið í fleirtali: **-a¹**

1 Sum sæst, brúki eg ikki hvørsfall, men seti upp samansetingarklípið, soleiðis sum rættast er at gera.

Í vanligum mállærum verður sagt, at fleirtalið er **rennarar**; sbr eitt nú ta føroysku mállæruna hjá Andreassen & Dahl (1997:73). Men av tí at **rennarir** er tann vanligasti formurin, eigur hann at verða loyvdur.

Verður hugt at øllum ósamansettum navnorðum í Føroysk orða- bók (1998), sæst, at 328 orð eru nomen agentis orð, men helst eru tey fleiri, tí eftirfestið er virkið, sum í **hf-ari** og **downloadari**.

Niðanfyri eru nøkur orð, sum vísa hetta eftirfestið:

Sagnorð	Navnorð
downloada	downloadari
keypa	keypari
kvøða	kvøðari
mála	málari
roykja	roykjari
syngja	sangari
síggja	síggjari
spotta	spottari
tala	talari
tøla	tølari
yrkja	yrkjari

2.2. Nullavleiðslur

Tá ið mann hevur eina nullavleiðslu, er einki eftirfesti. Mann hevur nullavleiðslur í **at fara** => **far-i**. Her er avleiðslan **far-Ø-** og bend- ingarendingin er **-i**. Avleiðslan er brúkt í nýorðum, millum annað í: **eyki** <= **økja**, **húsi** <= **hýsa**, **dragi** <= **draga**, **skrái** <= **skráa**, **skimi** <= **skima(st)**.

Dømir við nullavleiðslum í kallkyni.

Sagnorð	Navnorð
anda	andi
baga	bagi
draga	dragi
fara	fari
gneista	gneisti
hella	halli
hugna	hugni
jaksla	jaksli
kappa	kappi
lækka	lækki
mjækka	mjækki
nevna	navni
pakka	pakki
roka	roki
síðka	síðki
ugga	uggi

2.3. Navnorð við -ing-

Eftirskoytið **-ing** hevur tvey avbrigdir: **-ling** og **-ning**. Tað verður brúkt til at gera navnorð, sum hava hesar merkingarnar:

1. Persóns- og djóranøvn frá lýsingarorðum.
2. Mát.
3. Navnorðaavleiðslur (navnorð leitt av navnorði).
4. Persónar úr einum stað.
5. Sagnavleiðslur (navnorð leidd av sagnorði).
6. Kumpassin.

2.3.1. Persóns- og djóranøvn

Nakrar av avleiðslunum í norrønum merkja djór, og sæst tað sama í føroyskum sum í: **hvítungur** frá **hvítur**, sbr. norrønt hvítungr 'hvítur hestur; hvítungur'.

Önnur navnorð, ið leidd eru av lýsingarorðum á sama hátt, eru: **blæingur** <= **bláur**, **bollingur** (frá navnorðinum) <= **bolli**, **bul-ingur** (frá navnorðinum) <= **bulur**, **bøllingur** (frá navnorðinum) <= **bøllur**, **einingur** <= **eina**, **hvíttingur** <= **hvítur**, **lamingur** <= **lamin**, **villingur** <= **villur** og **vitringur** <= **vitur**.

Mann kundi tikið við her: **nýðingur**, **trímenningur** <= **-maður** og **vikingur** <= **vík** og so **turringur** frá **turrur**.

2.3.2. Mát

Dømir eru: **fimtingur** <= **fimm**, **fjórðingur** <= **fýra**, **sættingur** <= **seks**, **triðjvingur** <= **trý**, og **tríningar** <= **trý**.

2.3.3. Navnorðaavleiðslur (navnorð leidd av navnorðum)

Kvennkynsorð, sum eru leidd av sagnorðum við **-ing** og **-an** hava eina abstrakta merking sum **at renna** => **renning**. Kallkynsorðaavleiðslur við **-ing** eru ikki abstraktar, men ítøkiligar.

Tað kann vera, at vit her hava eina leivd av kynsskipanini í indo-europeiskum, har kallkyn stóð fyri einari ítøkiligari merking. Hetta skuldi so sæst aftur sum ein leivd í føroyskum í **ein rópari**. Talan er um eitt ítøkiligt kallkynsorð. Kvennkynsorð høvdu í indoeuropeiskum upprunaliga eina abstrakta merking, og tað er tað, sum er í **róping** í føroyskum og eisini í **rópan**, meðan hvørkikynsorð høvdu eina resultativa merking, og tað kann so vera í **eitt róp**, sum er úrslitið av **at rópa**, síggj eisini Leiss (2000) og Lehman (1958). Sbr. eisini **spillari**, **spilling** og **spill**.

Niðanfyri eru nøkur dømir við kallkynsorðum, sum eru leidd av øðrum navnorðum við **-ing** eftirfestinum:

Avleiðsla	Grundorð
eimingur	eimur
espingur	esp/øsp
fitjingur	fitja
flykringur	flykra

hemingur	hamur
helmingur	helvt
hillingur ²	* hilla
hølingur	høli
hyningur	horn
ivingur	ivi
kildingur	kiltur
kinningur	kinnur
kubbingur	kubbi
leðringur	leðran
linningur	linni
merlingur	meril
myldingur	mold
nýðingur	
skarningur	skarn
stybbingur	stubbi
trímenningur	-maður
tussingur	tussi
tægingur	tægr
váningur	vánir, vón
vikingur	vík

2.3.4. Persónar úr einum stað

Ímillum teirra eru **sandingur**, **sørvingur**, **strandingur**, **sunningur** o.s.fr..

2.3.5. Sagnleidd kallkynsorð við -ing

Sambært Krahe & Meid (1967:205) er **-ing** tað vanligasta eftirfestið í norðurgermanskum, og verður hetta eftirfestið seinni avloyst av **-ling** í týskum, (Krahe & Meid, ibid).

Eg havi nevnt omanfyri, at kvennkynsorð við **-ing** hava eina abstrakta merking, sum **renning** 'tað at renna', meðan kallkynsorð hava eina ítøkiliga merking sum: **renningur** 'tað at fiti bráðnar'.

² Kvennkyn *hillungur* er vanligari.

Tann ítökiliga merkingin kemur uppáftur betur fram í **toyggjingu** 'miseydnadur dralvi við longum seigum slintrum' frá sagnorðinum **at toyggja**. Vert er eisini at leggja merki til, at tann abstrakta avleiðslan, tað, sum mann hevur í kvennkyni, hon er aktiv í málinum, meðan kallkynsavlleiðslan ikki er tað. Hetta kemur fram í **at fáa** => **faing** 'tað at fáa', sum er kvennkyn, meðan mann ikki kann gera eitt orð ***faingur**.

2.3.6. Kumpassin

-**ing** eftirskoytið verður brúkt í **landnyrðingur**, **landsynningur**, og í **útsynningur** og **útnyrðingur**.

2.3.7. Lániorð og onnur navnorð

Í Føroysk orðabók (1998) eru hesi lánini: **budingur**, **lúsingur**, **messingur** og **stúvingur**. Eisini finna vit: **monningur** frá enskum **money**.

So skulu nevast onnur navnorð: **karvingur**, **peningur**, **salingur**, **saðlingur**, **skørvingur**, **styttingur**, **væmingur**.

2.4. Kallkynsorð við-ning-

-**ning** er eitt avbrigdi av **-ing**, og er í til dømis:

Navnorð	Sagnorð
bygningur	byggja
degningur	degna
dreppingur	drepa
lesningur	lesa
loyningur	loyna
málningur	mála
redningur	redda
rekningur	reka(st)
skapningur	skapa
skilningur	skilja

skipningur	skipa
skøðningur	skøða
skøvningur	skava
spurningur	spyrja
studningur	stuðla
sturtningur	sturta
varningur	vara
vísningur	vísa

Onnur eru: **rudningur**, **setningur**, **skáningur** og **terningur**.

2.5. Avleiðslur við -ling

Upprunin til **-ling** eftirskoytið er, at orð, sum endaðu við **-l** hava endurgreinað tað sum ***-linga** í germanskum (Krahe & Meid 1967:208). T.e., at **-l** verður partur av stovninum.

Nýtslan í føroyskum er:

- Diminutiv (smækkan).
- Persónar.

2.5.1. -ling við smækkanarmerking

Hesi orð eru dømir um smækkanarmerking:

Avleitt navnorð	Grundorð
bókingur	bók
býlingur	býur
gevlingur	*gemla
gimlingur	
gjólingur	
gjølvingur	
kræklingur	kráka
køplingur	kópur
mýslingur	mús
reivlingur	reiv
ritlingur	rit
tertlingur	terta

2.5.2. Sagnleidd navnorð við -ling

Sagnleidd eru: **riklingur** <= **rekja**, **vevlingur** <= **veva** og **vellingur** <= **vella**.

2.5.3. -ling sum merkja persónur, lýsingaorðaavleidd & onnur

Eftirfestið er eisini brúkt í orðum sum merkja okkurt við 'persónur', t.e.: **dýrlingur** <= **dýrur**, **edilingur** <= **ediligur**, **merlingur**, **miðlingur** <= **miður**, **nýlingur** <= **nýggjur**, **serlingur** <= **serur**, **sjúkingur** <= **sjúkur**, **staklingur** <= **stakur**, **veiklingur** <= **veikur**, **vesalingur** <= **vesalur**.

Summi av hesum navnorðunum hava antin eina neiliga ella jaliga merking: **dýrlingur**, **edilingur**, **merlingur**, **serlingur**, **sjúkingur**, **veiklingur** og **vesalingur**.

Onnur navnorð eru **brislingur**.

Navnorðið **døglingur** merkti 'høvdingi' í norrønum. Henda merkingin er ikki til í føroyskum. Her merkir **døglingur** 'hvalaslag; einoygt fólk; illa gjørd sáta'. Í talumáli kann **døglingur** brúkast um ein bil, sum bara hevur eina glósu.

Onnur navnorð eru **skølingur** <= **skógvur** og **sýrlingur** <= **sýra**.

2.6. -ning- /-ling-

Sama eftirfestið, men ein onnur bendingarending, er í: **býttlingi** <= **býttur**, **javningi** <= **javnur**, **læmingi**, **næmingi** <= **nema**, **unglingi** <= **ungur**, **oldingi** <= Dan. olding.

2.7. Kallkynsorð við -að-

Hesi navnorðini eru øll leidd av einum sagnorði við /av/ eftirfestinum. Skrivað **-að**.

Sagnorð	Navnorð
batna	batnaður
búgva	búnaður
byggja	bygnaður
dugna	dugnaður
fagna	fagnaður
fylla	fulnaður
gita	gitnaður
herja	hernaður
hugna	hugnaður
javna	javnaður
laga	lagnaður
lesa	lestnaður
sakna	saknaður
skapa	skapnaður
skilja	skilnaður
spara	sparnaður
stílna	stílnaður
trívast	trivnaður
træta	trætnaður
vága	vágnaður
veva	vevnaður

2.8. Kallkynsorð við -ang-

Eftirfestið **-ang** er í **hunangur** og **leiðangur**.

2.9. Kallkynsorð við -d-

Til eru nakrar fáar avleiðslur við hesum eftirfestinum: **trettan** => **trettan-d-i**, **fjúrta-d-i** <= **fjúrta-d-i**. Eisini **fjandi** og **fíndi** og **fjandi**.

2.10. Kallkynsorð við -skap-

Orðasøgan aftan fyri **-skap** eftirfestið í germanskum (**-ur** er bendingarending í føroyskum) er: ***-skafti** og ***-skapi** (Conzett 2004: 173).

Upprunaliga er talan um orðið **skap**, og hesa merkinga finna vit enn í føroyskum í hvørkikyni: **andlitsskap**, **kúluskap** og **mannskap**.

Hesi eru tey einastu **skap**-orðini, sum eg havi funnið, og sum eru hvørkikyn. Kallkynsorðini eru:

Kallkynsorð við -skap

---

bankaskapur, dárskapur, eginskapur, feginskapur, gamalskapur, glæstriskapur, heimaskapur, móðurskapur, nakinskapur, oddaskapur, óndskapur, prestaskapur, ráskapur, skaldskapur, tjóðskapur, tramansskapur, trøllskapur, vertskapur, ørskapur.

Conzett (2004:174) nevnið **bruoderschaf(t)** sum eitt lán í norskum. Í donskum kenna vit **broderskab**, sbr. føroyskt **bróðurskapur**. Tað kann vera, at hetta orðið er lænt inn í tey norðurlendsku máluni úr fornhátýskum í 800-1050. Eitt annað móguligt lán er **blîdeschaft**, sum svarar til **blîðskapur** úr miðlágtýskum frá 1200-1800. Conzett nevnið eisini **drunkenschaf**, sum svarar til **drukkenskab** í donskum og **drukkenskapur** og **drykkjuskapur** í føroyskum.

3. Avleiðslur í kvennkyni

Tær vanligastu kvennkynsavleiðslurnar eru við **-ing** og **-an**. Hesar avleiðslurnar eru ógvuliga produktivar í føroyskum mótsett teimum óvirknu avleiðslunum: **-sl-a**, **-sk-a**, **-tl-a** og **-ind-a**. Her er **-a** bendingarending.

Eftirfestini **-heit** og **-ism-** eru eisini at síggja, og eru tey lænt.

3.1. Kvennkynsorð við -ing

Niðanfyri hava vit nøkur dømir við **-ing** avleiðslum í kvennkyni.

Sagnorð	Navnorð
ana	aning
begynna	begynnig
elta	elting
meina	meining
spekja	speking

3.2. Kvennkynsorð við -an

Í føroyskum verða **-ing** og **-an** brúkt hvørt um annað, og er tað soleiðis, at **-ing** er vanligari, helst vegna danska ávirkan. Upprunaliga var tað soleiðis, at **-an** varð lagt aftur at teimum sokallaðu o-sagnorðunum í norrønum (s.s. **kalla**), men henda reglan er ikki longur virkin í føroyskum.

Sagnorð	Navnorð
banna	bannan
geisa	geisan
tirla	tirlan
øtast	øtan

3.3. Kvennkynsorð við -sl-

Hesi eru ikki so nógv. Eftirfestið er ikki produktivt í nútíðarføroyskum, og navnorðini eru leidd av sagnorðum, sum víst niðanfyri. Her er **-a** bendingarending.

Sagnorð	Navnorð
breiða	breiðsla
ferðast	ferðsla
føða	føðsla
drýggja	drýgsla
goyma	goymsla
herða	herðsla
hoyra	hoyrsla
kenna	kensla
keypa	keypsla
koyra	koyrsla
leiða	leiðsla
løða	løðsla
noyða	noyðsla
nýta	nýtsla
oyða	oyðsla
pína	pínsla
reiða	reiðsla
	roðsla
royna	roynsla
	reiðsla
ræðast	ræðsla
røra	rørsla
skersla	skersla
	tíksla
veita	veitsla
	verðsla
	vørðsla
víga	vígsla

3.4. Kvennkynsorð við -sk-

Navnorðini, sum hoyra higar eru millum onnur:

Lýsingarorð	Navnorð
blíður	blíðska
enskur	enska
	fløska
	forska
fornur	fyrnska ³
góður	góðska
grønur	grónska
grønur	grønska
	hugska
illur	ilska
meinur	meinska
reinur	reinska
spítalskur	spítalska
vitur	vitska
ymiskur	ymiska
ørrur	ørska

3.5. Kvennkynsorð við -tl-

Tey eru ikki so nógv. Orðini eru niðanfyri. Her hava **putla** og **pitla** somu merking 'ein, ið er seinførur'.

Sagnorð	Navnorð
fitla	fitla
fjatla	fjatla
putla	pitla
putla	putla
tvætla	tvætla

³ Í orðingin **tað smakkar fyrnska at hesum**.

3.6. Kvenkynsorð við -ind-

Navnorð, sum hava eftirfestið **-ind** eru **álv-ind-a** 'lítil állur' og so **lærar-ind-a** <= **lærari** og **fúrst-ind-a** <= **fúrsti**.

3.7. Kvenkynsorð við -ism-

Øll navnorðini, sum hoyra higgar, eru lænt úr donskum, t.d.: **kommun-ism-a** o.m.o..

3.8. Kvenkynsorð við -heit

Hesi eru slík sum **stórheit** og **býttheit**.

4. Hvørkikynsavleiðslur

Hvørkikynsavleiðslurnar eru tær, sum eru við **-ni**. Hetta eftirfestið er ikki produktivt í føroyskum. Síðani eru at finna **-ilsi** og **-arí**. Her er **-arí** produktivt í orðum sum **at renna** => **rennarí** og eitt nú at **hyggja** => **hyggjarí**.

4.1. Hvørkikynsorð við -ilsi

Upprunin til **-isli** er danskur, **-else**. Hetta er aftur lænt inn í danskt úr lágtýskum: **-isli**, **-islo** (PEO:2000). Tey flestu **-ilsi** orðini í føroyskum eru sagnleidd:

Sagnorð	Navnorð
arga	argilsi
banna	bannilsi
gartera	garterilsi
lukta	luktilsi
rimpa	rimpilsi
rúka	rokilsi

Til eru onnur navnorð við **-ilsi**, sum ikki eru leidd av sagnorðum. Talan er um slík sum: **bangilsi** frá lýsingarorðinum **bangin**, **bláilsi** <= **bláur** og **víðilsi** <= **víður**. Eisini **hilmilsi** og **rúilsi** og so **verilsi** frá **værelse**. Og higgar hoyrir eisini **rognkelsi**. Tað verður eisini stavað **rognkilsi**, og hesin formurin er vanligur í talumáli. Fyrri liður í samansetingini er **rogn**. Seinni liður er **kelsi** og tað er blivið ógjøgnumskygt í samansetingini, so at hetta hevur verið sett í samband við **-ilsi**.

4.2. Hvørkikynsorð við -arí

Hetta eftirfestið er lán úr donskum: **-eri**. Danskt hevur aftur lænt eftirfestið úr lágtýskum. Í lágtýskt er eftirfestið komið úr fornfronskum **-erie** <= Latin **-aria**. (PEO:2000). Navnorðini her eru sagnleidd, sum í:

Sagnorð	Navnorð
baka	bakarí
bryggja	bryggjarí
glantrast	glantrarí
	glentrarí
krydda	kryddarí
labba	labbarí
narra	narrarí
reiða út	reiðarí
reinsa	reinsarí
vaska	vaskarí

Aftur at hesum eru at finna í Føroysk orðabók (1998): **djevlarí** og **maskinarí**.

4.3. Hvørkikynsorð við -ni

Tey eru ikki so nógv. Nøkur eru niðanfyri:

Lýsingarorð	Navnorð
ansin	ansni
ágrýtin	ágrýtni
dølskur	dølskni
errin	erni
fyrnaður	fyrni
fýsin	fýsni
gírigur	gírni
hegnigur	hegni
íðin	ídni
kønur	køni
lýðin	lýdni
nakin	nakni
opsin	opsni
prippin	pripni
sleiskin	sleiskni
tykkin	tykni
vandin	vandni

Bókmentalisti:

- Andreasen, P. & Dahl, Á. 1997. *Mállæra*. Tórshavn: Føroya Skúlabókagrunnur.
- Conzett, P. 2004. "Frá einskap til ulikskap? Ei gransking av genustilhøvet ved avleiingar på -skap i skandinavisk". *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 22: 169-173.
- Krahe, H. & Meid, W. 1967. *Germanische Sprachwissenschaft III. Wortbildungslehre*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Krahe, H. & Meid, W. 1969. *Germanische Sprachwissenschaft II. Formenlehre*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Lehmann, W.P. 1958. "On earlier stages of the Indo-European nominal inflection." *Language* 34: 179-202.
- Leiss, E. 2000. "Gender in Old High German". In *Gender in grammar and cognition. I: Approaches to gender. II: Manifestations of gender*, (eds) Barbara Unterbeck & Matti Rissanen. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 237-259.
- PEO. 2000. *Politikens etymologiske ordbog*.
- Weyhe, Ei. 1991. 'Pluralis af nomina agentis på -ari i færøsk'. *Danske folkemål* 33:263-275.

Hjalmar P. Petersen